

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek

IFJ. RABÁR FERENC

1956-ban született, a Kecskeméti Piarista Gimnáziumban érettségizett, tanulmányait a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és az ELTE BTK-n végezte. Az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán művelődéstörténetet oktat. Az 1848-49-es szabadságharc történetével, az utóbbi években pedig a Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek történetével foglalkozik.

¹A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek Magyarországon. In: A Szent keresztről nevezett Irgalmas nővérek vezetése alatt álló zsámbéki polgári leányiskola, internátus, elemi népiskola és kisdudóvó Értésítője 1912–1913. Évről. (Ért) Zsámbék, 1913, 23–24.

Vita contemplativa

A svájci Ingenbohlban alapított (1844), szegénygondozással, betegápolással, tanítással és neveléssel foglalkozó Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek kongregációjának közösségei gyorsan terjedtek el Európában (valamint Észak-Amerikában és Kelet-Indiában), alig pár éves különbséggel sorra alakultak rendtartományaik (Svájc 1852; Csehország 1860; Felső-Ausztria 1865; Szlavónia 1868; Stájer tartomány 1870; Morvaország 1872; Baden 1895, Tirol-Voralberg 1904). A kongregáció magyarországi története híven szemlélteti a fejlődés mértékét és egyre gyorsuló ütemét. A nővérek első közössége Aranyosmaróton telepedett meg (1865), alig fél évszázad múltán harminchét zárda hálózta be csaknem az egész országot Pozsonytól Temesvárig. Az első házak alapítása között még tíz év telt el, ez később hét (1877 után), majd három évre csökkent (1893-tól), 1899 és 1914 között pedig évente több zárdát is nyitottak.¹

A nővérek népszerűségének oka szellemiségükben rejlett: a *vita contemplativa* és a *vita activa* harmóniáját valósították meg. Elfordultak a világtól és megnyitkák a világnak, vállalták az evangéliumi szegénység áldozatát, de a rájuk bízottaknak színvonalas környezetet teremtettek. Szúzi tisztaságban éltek, de nemzedékeket készítettek fel a feleségi szerepkörre és az anyai hivatásra. Égi házába igyekeztek, de a földi haza, Magyarország nemzeti szellemét ápták. Feltétlen engedelmességet tanúsítottak az egyházzal és előljáróikkal szemben, szelídek voltak és alázatosak, lelki életükben, munkájukban; de makacsul állhatatosak céljaik elérésében.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek fő célja az önmegszentelődés, a keresztény tökéletességre való törekvés volt. Az imádság és más „vallási gyakorlatok” (lelkiismeretvizsgálat, lelki olvasmány, a szentségekhez való járulás, havi lelki megújulás, évenkénti lelki gyakorlat) átszöttek a nővérek napjait. Az egyforma ütemben és hangon végzett közös imádságokon kívül minden nap elimádkozták az öttizedes rózsafüzért, a Szűz Mária kis zsolozsmájának megfelelő szakaszait, minden óraütéskor a felajánlást követően („Jézus szent sebeibe és Szűz Mária szívébe ajánljuk magunkat most és minden órán”) az Üdvözlégyet. Csütörtök és péntek este kiterjesztett karral Jézus öt szent sebéét öt Miatyánkkal tisztelték meg. A jószándékot napjában többször

²Assisi Szent Ferenc harmadik rendjéhez tartozó Szent Keresztről nevezett Ingenbohli Keresztes Nővérek Társulatának szabványai. (Szabványok) Zsámbék, Pest megye 1931. 31-39.; *Útmutató a Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek szabványainak hűségese megtartásához.* (Útmutató) A Keresztes Nővérek kiadása. Zsámbék, Pest megye, 1927, 25–30.

Vita activa

³Ért 1913–1914, 49–50.

⁴O. Dezső István: *P. Florentini Teodóz élete és a Keresztes Nővérek szerzetesi társulata.* Bp., 1926, 84.

megújították. Az imádságos szellem, a lelki tisztaság részét alkotta a megőrzött csend és hallgatás is. Minden tevékenységet zajtalanul végeztek. A házakban az ebédlő folyosóját kivéve mindenütt hallgatás uralkodott hétköznapokon az esti imádságtól reggel 7-ig, ünnepnapokon délelőtt 11-ig, a havi lelki magány napján délután 3-ig, valamint a szentgyakorlatok teljes ideje alatt.

Minden reggel félórás elmélkedést, este negyedórás lelki olvasást tartottak, ozsonna időben csókkal illették a feszületet. A közösségek nagyságától függően a főítkezések teljes ideje alatt, vagy kezdetekor a *Jézus követéséből* és a *Szentelek életéből* olvastak részleteket. Minden délelőtt és este részleges lelkiismeretvizsgálatot, minden hónapban a főnöknő által meghatározott napon, legalább kétórás lelki elmélyülést tartottak. Minden évben nyolcnapos lelkigyakorlaton vettek részt. Naponta látogatták és szabadon választott imával tisztelték meg az Oltáriszentséget, hetenként gyóntak a megyéspüspök által kijelölt gyóntatónál. Lehetőség szerint naponta, de vasárnap és a kötelező, valamint a Kongregáció által megült tíz ünnepen feltétlenül szentáldozáshoz járultak.²

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek ugyanakkor a szerzetesszolgálat megvalósítása érdekében a világ felé fordultak. Tevékenységük az élet legkülönbözőbb területeire kiterjedt: magánbetegápolás, szegénybetegápolás, állami és magánkórházakban való szolgálat, háztartásvezetés, szemináriumi munka, különböző iskola-típusok és nevelési intézmények (óvoda, elemi és polgári leányiskola, kézimunka iskola, ipariskola, gazdasági iskola, fiú- és leány-internátus) szervezése, vezetése; cselédotthonoknak, árvaházaknak, gyógyíthatatlan betegek otthonának, aggok menhelyének, szegények házának, állami elmeorvosintézetnek, katolikus fiú patronagenak működtetése, illetve működésükben való részvétel.³ Magyarországon elsőként egy vidéki községben, a tartományi központtá vált Zsámbékon komplex, lépcsőzetesen felépített, teljes nevelési-oktatási rendszert hoztak létre (kisdédóvó, hatosztályos elemi, négyosztályos polgári iskola, gazdasági leánynevelő intézet, Tanítónőképző Intézet, liceum). Példa nélkül álló kezdeményezéseik is voltak: a Vallási és Közoktatási Minisztériumban nagy meglepődést váltott ki, hogy szerzetesnők tartanak fenn fiú polgári iskolát! A század minden kihívására, az ország minden igényére igyekeztek válaszolni permanens létszámhiányuk ellenére: a harminchét zárdából 16-ban három-öt nővér szolgált, a tíz fős házak száma pedig mindössze hét volt. Így alakult ki az a furcsa helyzet, hogy a legkisebbnek számító szlovák tartomány 202 nővérrel 17 munkakört, a magyarországi 234 nővér 42 munkakört látott el.⁴

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek tudatosan vállalták a szegénység áldozatát, azt, hogy „...elszakadjanak minden földi dologtól, személyektől és tárgyaktól”, vállalták az „igénytelenséget és megelégedettséget” mindenben, ami a táplálkozásra, ruházatra és eszközökre vonatkozik; a megelégedettséget a különféle

⁵Útmutató, 11.

munkakörben és áldozatnál, amint azt a szent szegénység és a közös élet magával hozza”.⁵ Fogadalmukkal nem vették el tulajdonjogukat és vagyonszerzési képességüket, de lemondtak vagyónuk kezeléséről, hasznélvezetéről; csak a főnöknő engedélyével rendelkezettek bármely dologról. Nem fogadhattak el és nem adhattak ajándékot semmikor (még áthelyezéskor sem) és senkinek (még a tartományi főnöknőnek sem), csupán szentek képecskéit. A Társulat vagyónát gyarapította, amit a nővérek díjazásként kaptak, vagy munkájukkal szereztek.

Önkéntes szegénység

A szegénység erénye a nővérek számára nem külső lemondás volt, hanem elszakadás a világ javaitól. A főnöknő bármikor elvehette az ideiglenes használatra adott tárgyakat, sőt meg is kellett tennie, ha valakinél valamely dolog iránti különös vonzódást vett észre. Életkörülményeik a vállalt lemondás és elszakadás szellemét tükrözték. A többnyire puhafából készült bútorok egyszerűek voltak, szobájuk berendezése ágyfüggönnyel elkülönített ágyból, asztalból, székből, egy fiókos vagy ruhásszekrényből állt, a betegápoló nővéreknek nappali pihenésre pamlag vagy nyugvó székeik is voltak. A napi négyszeri közös étkezésen a nővérek egyszerű, tartalmas és elegendő, de nem válogatott táplálékot kaptak. Betegség esetén orvost nem választhattak, költséges gyógykezelést nem igényelhettek.⁶

⁶Útmutató, 7–12,
Szabvány, 13–23.

A zsámbéki

Tanítóképző Intézet megnyitása

⁷Pest megyei levéltár V.

1164. Zsámbék

nagyközség iratai. Ca

Képviselőtestületi iratok.

1. 4. k. 1905. május 9.

IX/6, május 15.

VI/5, 1906., Június 12 XI/1.

Ugyanakkor a nővérek minden igyekezetükkel és erejükkel növendékeik testi-lelki fejlődése számára elsőrendű körülményeket és a kor szellemének megfelelő kényelmet teremtettek. A zsámbéki intézet megnyitásakor — fő támogatójuk, a jogi végzettségű gróf Cziráky Antal által — még a törvényszéki jogorvoslatától sem riadtak vissza,⁷ és minden alkalmat megragadtak intézményeik fejlesztésére. A Zichy kastélyból és a középkori várrészekből álló romos épületegyüttest 200000 koronáért helyrehozták és átalakították, majd bővítették: új épületszárnyakat és emeleteket építettek, újabb házakat, kertet, parkot, tavat, földet vásároltak.

A Tanítónőképző Intézet megnyitását hevesen ellenző Kornis Gyula államtitkár végső érvként arra utalt, hogy a rend a maga erejéből képtelen lesz fenntartani a Tanítónőképző Intézetet, mert az nagy anyagi áldozatokkal jár. A nővérek nem csupán a több mint 16 tételből álló szükséges és minimális feltételeket teljesítették. A tágas, diófákkal övezett udvar körüli épületegyüttesben hideg-meleg vizes mosdóhelyiségekkel, fürdővel, központi fűtéssel, tágas és világos hálótermekkel ellátott internátus (*Clarisseum*) várta a növendékeket; a testkultúrát fedett uszoda, tornaterem, salakos sportpálya, tenispálya, télen pedig több korcsolyapálya biztosította. A kongregáció nagy park közepén álló saját kórházzal (*Josephinum*), orvossal és szakképzett ápolókkal rendelkezett. A kikapcsolódás, ideális helyszíne a kastélydomb alatt elterülő ún. alsó kert volt: az árnyas platánok, gesztenye és jávorfák alatt húzódozó sétányok, pászitok két kis tavat öleltek körül. Az iskolaépü-

**Az engedelmesség
erénye**

lettől ötpercnyi távolságra háromholdas gazdasági kert terült el.

Az irgalmas nővérek az engedelmesség erényének gyakorlásával a legnagyobb áldozatot hozták. A rendalapító Florentini Teodóz atya nagyon szemléletesen fogalmazta ezt meg a noviciák számára 1852-ben: „Mindent akartok és semmit sem. Mindent, amit az Isten akar és semmit sem, amit Ő nem akar; mindent, amit a szabály akar és semmit sem, amit az nem akar; mindent, amit az előjárók akarnak, és semmit sem, amit ők nem akarnak; mindent fensőbb akaratból és semmit sem a magatok akaratából; (...) mindent Istenért és emberbarátokért, és semmit sem magatokért. Ez a lényege minden erénynek; így haltok meg magatoknak, és éltek az Istennek; így lesztek Jézushoz hasonlók”.⁸

⁸Közli: Dezső:
i. m. 95–97.

Az engedelmesség, az előjárók minden szóbeli és írásbeli rendelkezésének, az Általános káptalan határozatainak ellentmondás nélküli pontos végrehajtása, kötelességeik lelkiismeretes teljesítése a tökéletességre való törekvés részét alkotta. Az engedelmesség szelleme, a zárdai fegyelem ellen elkövetett hibák megvállására és megbánására hetente tartottak kulpát, önvádolást („Isten iránti szeretetből és hibáimért töredelmesen vádoló magamat”). A nővérek a főnöknő rendreutasításait, figyelmeztetéseit az „alázatosság szellemében hallgatagon és hálás szívvel” fogadták.⁹ A Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek feltételen engedelmisséget tanúsítottak előjáróik iránt, ugyanakkor szakmai meggyőződésük védelmében szelíden, de konokul szálltak szembe a világi hatóságokkal. Életük minden percét az alázatosság hatotta át, de állhatatosan védelmezték a rend érdekeit.

⁹Útmutató, 18–21.

**Fiú polgári iskola és
gazdasági leányiskola
alapítása**

Az oktatási minisztérium már a leánypolgári iskola nyilvánossági jogát is csak vonakodva és késlekedve adta meg (1907), a meglepődést kiváltó fiú polgári iskola pedig többéves huzavonát eredményezett. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök főpásztori hatalmánál fogva hiába ruházta fel az intézményt nyilvánossági joggal, a minisztérium ezt nem fogadta el, és férfi tanerő alkalmazását követelte. A nővérek, ameddig lehetett, ellenálltak, de amikor már elkerülhetlenné vált, ezt a kérést is teljesítették a nemes cél és az általános igény kielégítése érdekében. A férfi tanárok fizetéséhez azonban sem a község, sem a minisztérium nem járult hozzá. Ezt az anyagi terhet a nővérek nem vállalhatták, ezért feladták a harcot, és megszüntették a fiú polgári iskolát.¹⁰ Ezzel azonban a Minisztérium egy lélegzetvételnyi nyugalomhoz sem jutott, mert a nővérek bejelentették a gazdasági leányiskola megnyitását. A gyakorlati életre való felkészítés jegyében kialakított tantervet a miniszter visszautasította, és az elméleti tárgyak óraszámának emelését írták elő. A nővérek ezt teljesítették, de a minisztérium így is csak „polgári leányiskolával kapcsolatos két éves gazdasági tanfolyamnak” ismerte el, azt pedig mereven elutasította, hogy a diákok ebből az iskolatípusból a Tanítónőképző Intézet harmadik évfolyamába átléphessenek. A megalkuvást

¹⁰Székesfehérvári
Püspöki levéltár (SZPL);
Zsámbéki plébániai
iskola iratai (Schol)
4580 1920/695,
1921/1458, 1922/613.

¹¹SZPL Schol 4580
1928/423, 1930/810.

A tisztaság erénye

¹²Szabvány, 27.

¹³Útmutató, 13–17,
Szabvány, 24–27.

A leánynevelés célkitűzései

¹⁴Ért 1910, 4.

¹⁵Bakonyi Anna – Se-
bestyén Ildikó: *Vissza-
emlékezések a Keresz-
tes Nővérek tanítóképzé-
sére*. In: *Jubileumi év-
könyv*. (Jubileumi
évkönyv) Főiskolai füze-
tek Zsámbék, 7.
Zsámbék, 1988, 43.

¹⁶SZPL Schol
2098/1925.

nem ismerő nővérek egy év múltán közölték, hogy a Minisztérium által megkövetelt tanterv egyáltalán nem vált be, így eredeti elképzeléseiknek megfelelően nemzetközi és saját tapasztalataik alapján új rendszert kezdtek kidolgozni, ezért a Gazdasági iskola működését ideiglenes jelleggel felfüggesztették.¹¹ Két év múltán Kornis Gyula államtitkár már a Tanítónőképző Intézet megnyitása ellen protestált, de mindhiába. A Kongregáció a felekezetek számára a Tanító- és tanítónőképző Intézet felállítását lehetővé tevő 1868. évi törvény XXXVIII. törvénycikke alapján 1929-ben megnyitotta az intézetet.

A nővérek rendíthetetlenül ápolták testükben és lelkükben „angyali erényüket”, „erényük koronáját”, „nemük ékességét”, a tisztaságot, amelynek oltalmazása érdekében „kerülték a tetszésvágy-nak, a hiúságnak, könnyelműségnek vagy érzékiségnek még a távoli látszatát is”.¹² Szigorúan tartották a klauzúrát, viselkedésük és társalkodásuk szemérmes és szerény volt. Őrizték szemüket a nem illő olvasmányoktól, kerülték a hosszantartó és kíváncsi pillantásokat, tekintetük barátságos volt, de nem könnyelmű és érzélgős. Őrizték hallásukat, őrizték nyelvüket a hízelgő kifejezésektől, az illetlen vagy sértő beszéd-től; őrizték kezüket a hosszantartó, bizalmas vagy erős kézszorítástól; kerülték az ölelést, a csókot, még nagyobb gyermekeknél is.¹³

Ugyanakkor a nővérek nemzedékeket készítettek fel arra, hogy művelt társaságbeli nőkké, jó feleségekké és anyákká váljanak. A nővérek eszménye nem „a modern nő, ki az urnához törekszik, a közélet forgatagában kíván érvényesülni s egyedüli eszményképét egy fokozott és raffinált külső kultúra elérésében látja”, hanem az a nő, aki jó feleség és jó anya, aki tűzhelyét, férjét, gyermekeit besugározza egyéniségének varázsával, aki „a béke anyyala, a szegények segítője, a betegek gyámola”.¹⁴

Az irgalmas nővérek sokoldalú, művelt, szellemesen társalgó, házias, jámbor magyar nő nevelésére törekedtek. A polgári iskolában ezért a kötelező tantárgyakon kívül a tanulók kézimunkából, zenéből (zongora, hegedű), rajzból, festésből, francia nyelvből külön képzést kaphattak, és ezt a lehetőséget tankötelezettségük megszűnése után is biztosították számukra. A jó modort és a méltó viselkedést illemtanórákon sajátították el a tanulók, és tantárgyi keretben készítették fel őket a háziasszonyi szerepkörre (kézimunka, a lakás megválasztása, berendezése és tisztántartása, fehérneművarrás, főzés, mosás stb.).¹⁵ A női Gazdasági iskolának pedig az volt a célja, hogy a tanulókat sokoldalú gazdasszonyi ismeretekkel lássa el (háziasszonyi ismeretek, növény-, gyógynövény-, zöldség-, gyümölcsstermesztés és feldolgozás, állattenyésztés, méhészet, dísznövénytermesztés, borkezelés, szőlőművelés).¹⁶ A Gazdasági iskola ugyanakkor az anyaságra való felkészítést is szolgálta az anya és csecsemővédelem tantárgy keretében. A Tanítónőképző megalakításának bevallott célja volt az is, hogy finomlelkű anyákat neveljen.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek a nőnevelést jövőformáló misszióknak tekintették, mert — mint megfogalmazták — „a holnapután arcukat a mai leányok fogják kivetíteni és megformálni!”.¹⁷ Felfogásuk szerint a gazdagon formált, erkölcsileg szilárd női jellem feladata az, hogy „az élethitében kopott, eszményeiben szürke és esztéticizmusában elszegényedett társadalomban” vallási-erkölcsi alapon nyugvó életstílussal nyújtson követendő mintát.¹⁸ Ezt a célt szolgálta az 1909. március 8-án, Zsámbékon megalakult Magyarok Nagyasszonyáról nevezett Mária kongregáció.

¹⁷Ért 1935–36, 32.

¹⁸Ért 1930–31, 16.

Hazafias szellemiség

A nemzetközi, három földrészre kiterjedő rend sokszor idegen származású tagjainak magyarországi tevékenységét kezdettől áthatotta a nemzeti szellem őrzése és fejlesztése. Nem csupán az egyes iskolatípusok, hanem már az óvoda fontos feladatának tartották, hogy „a gyermekeket nemcsak megóvjuk, de egyszerűen a magyar nyelv ismeretébe vezessük és fogékony szíveikbe vallásos és hazafias érzést is ültessünk”. Mindezt olyan közegben emelték programmá, amelyben a lakosságnak csekély részét alkották a magyar ajkúak, a nővérek által működtetett elemi iskolában a tanulók 90%-a német anyanyelvű volt! A német nyelvű oktatás bevezetését elutasították, 1923-ban például a zsámbéki német lakosok mozgalmára közölték Radnich Imre plébánossal, a polgári leányiskola igazgatójával, hogy „inkább itthagyják az intézetet, de németül nem tanítanak”,¹⁹ és csak kisebb (liturgiát érintő) engedményekre voltak hajlandóak. 1941-ben megakadályozták, hogy a Tanítóképző Intézetük keretében német nyelvű tagozat is létrejöjjön. Schmidt M. Nóra tartományfőnöknő kijelentette: „...rendünk annyira össze van forrva a magyarsággal, annyira magyar érzésű minden tagja, hogy lélekkel és odaadással nem tudnánk a német nyelvi tanítóképzést elvégezni”²⁰

²⁰Dézi: Kovács József

László: *Fejezetek a Keresztes Nővérek zsámbéki Tanítóképző Intézetének történetéből.*

In: Jubileumi Évkönyv, 45.

²¹Pest megyei levéltár. VIII. 54. Zsámbéki r. k. Intézet és Liceum iratai.

A nemzeti szellem ápolását célozták a nemzeti ünnepek „igen szép” megülése, a községi nyilvános ünnepségeken való testületi részvétel; a magyar népköltészet, népzene, magyaros viselet, magyaros hímzések előtérbe helyezése; kerámia és egyéb népművészeti tárgyak gyűjtése, a magyaros gazdasági konyha felállítása. A vidéki Magyarország szellemi és szociális felemelésére szervezték meg a Katolikus Falpedagógia Szemináriumot és a népművelést is szolgáló Árpádházi Boldog Margitról elnevezett Önképzőkört. A trianoni döntést követően pedig határokon átívelő missziót teljesítettek: 1929–1948 között 6 részben és 18 teljesen elszakított vármegyéből származó növendéket nevelt Zsámbéki Intézetük,²¹ akik később sikerrel teljesítették küldetésüket az utódállamok területén.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek kongregációja egy évszázad távolából is üzen a mának: az egy és ugyanazon hit, erkölcs, elhivatottság és szellem közösség-, nemzet- és jövőformáló erejéről tanúskodik.